

AZ OLÁH KÉRDÉS.*

A világháborúban az egyes nemzetek különböző okokból vettek részt. Az oláh kormány a háborúba való beavatkozást azzal igyekezett indokolni az oláh közvélemény és nemzete szélesebb rétegei előtt, hogy vissza kell foglalni őseik földjét, Dáciát.

Dácia, azaz a dákok földje, a Kr. u. első század végéig önálló ország volt. Kiterjedése ez volt: a mai Tiszántúl—Bánát—Erdély s a háború előtti Románia Moldvával együtt.

Ezt a területet lakták a dákok. Nyelvük a litván-szláv-örményhez áll legközelebb.

Dáciát Kr. u. 107-ben a dákoktól elfoglalta Traján, római tartományá tette, s megrakta légiókkal. Római tartomány volt ez aztán 107-től 251-ig. Ekkor a gótok vetették reá magukat Dáciára. Decius császárt ez évben a gótok megverték, maga a császár is elesett. Utóda, Gallienus, sem tudta Dáciát tartani s a tartomány a rómaiakra nézve elveszett. Aurelianus császár 270—275 között végkép lemondott róla, s latin lakosait Moesiába, a mai Bulgária-Szerbiába telepítette. Dácia innen fogva a gótoké, majd gepidáké, a VI. században az avaroké, a IX. században a bolgár-törököké, végre a IX—X. században a magyaroké lett.

Már most, hogy megértsük, mi az az „oláh kérdés“, amely az európai tudományosságot immár több, mint egy félszázadja foglalkoztatja, ahhoz még a következőket kell tudnunk.

A nyelveknek, mint az embereknek, vannak rokonaik. A rokont egyes nyelveknél könnyű felismerni, másoknál nehezebb, sőt tudományos bűvárás nélkül sokszor lehetetlen. Aki tud németül, az az angolban könnyen felismeri a német rokonát. Aki tud tótul, az azonnal észreveszi, hogy az orosz, a szerb hasonlít hozzá. Aki latinul tanult, az olasz nyelvet a latinhoz hasonlónak fogja találni. A török nyelvek is aránylag olyan közel állnak egymáshoz, hogy rokonvultuk török nyelvtanírók előtt már a XI. század óta ismeretes volt.

A latin és a görög nyelv is rokonai egymásnak; azonban ezt már egyetlen egy laikus, sőt tudós sem tudta egészen a XVIII. század végéig. Hogy a görög *hekatón* (= száz) és a latin *centum* (= száz) ugyanegy szó, azt csak azóta tudják, amióta a nyelvtudománynak megvan az ilyenek földerítésére alkalmas exakt módszere.

Az oláh nyelv rokonait könnyű felismerni. Aki tud oláhul is, olaszul is, azonnal látja, hogy az olasz *acqua* (= víz) ugyanaz, mint az oláh *apă*, s hogy az olasz *quattro* (= négy), *cinque* (= öt), *sette* (= hét), *otto* (= nyolc) ugyanazok, mint az oláh *pátru*, *cincî*, *sapte*, *opt* kissé megváltozott szavak. Az olasz és az oláh rokonok. Aki aztán tud latinul is, könnyen rájön, hogy az említett oláh és olasz szavaknak van valamelyes közük a latin *aqua*,

* A gyöngyösi Szabad Lyceumban 1923 december 18-án tartott előadás.

quatuor, quinque, septem, octo szavakhoz, mert ezek is ugyanúgy, vagy olyanformán hangzanak. Úgy is van. Az oláh nyelv a latinból fejlődött, neki a latin a szülője, éppúgy, mint ahogy a francia, az olasz, a spanyol, a portugál is a latin nyelvnek a leszármazottja. Mindezeket *újlatin*, másképp *román* nyelveknek (németül *romanische Sprachen*) szokás nevezni. És pedig azért *románnak*, mert azt a latin nyelvet, amelyből ezek fejlődtek, a rajta beszélő emberek egy ideig *lingua Romana*-nak, római nyelvnek, vagy *Róma városa nyelvének* nevezték. Az oláh ember a maga nyelvét még ma is *románesc, rumánesc*-nek mondja; ezt a szót, hogy *oláhul*, így fejezi ki: *románesc*; önmagát pedig *román, rumán* szóval nevezi. (A *valah* szót is használja erre.)

Annyit tehát könnyű volt észrevenni, hogy az oláh nyelv „újlatin” nyelv. Épp azért nincs mit csodálkozni rajta, hogy ezt a mi íróink már a XV. század óta tudták, írták, hirdették. Bonfini volt közöttük az első, Mátyás király híres történetírója. De nem lehetetlen, hogy már régebben is tudták ezt nálunk. Van ugyanis olyan oklevelünk, melyben ugyanaz a szó latinul is, oláhul is megvan egymás szomszédságában. Így pl. ebben a latin mondatban: „*usque ad monticulum, volahice monchel dictum*”, ami ezt jelenti magyarul: „egészen addig a *hegyeskéig*, melyet oláhul *moncel*-nek hívnak”. Lehetetlen, hogy az oklevél írója ne érezte volna, hogy a latin *monticulum* és az oláh *moncel* szót egymáshoz valami rokonság fűzheti.

Az oláh nyelv tehát a köznépi latinból, a *lingua Romana rustica*-ból (oláhul: *limba româna*) fejlődött, tehát a latin az ő anyja.

Ha ez így van, akkor két kérdés áll elő. *Mikor* keletkezett hát a mai oláh nyelv a latinból? *S hol* keletkezett, hol, mely területen fejlődött ki az azelőtti latin nyelvből?

Az oláh nyelv tehát a köznépi latinból, a *lingua Romana rustica*-ból fennállott a római birodalom (tehát a Kr. utáni I., II., III., IV. században), a birodalom területén mindenhol, nemesak székhelyén Rómában, de Galliában is, Hispániában is, latinul beszéltek. Akkor még nem volt meg sem a francia, sem a spanyol, sem az olasz nyelv, következésképp nem volt még meg az oláh nyelv sem. Akkor még a római birodalomban s egy darabig a birodalom kettéválása után is mindkettőben (legalább az V., VI. század fordulójáig) mindenütt ezt a *lingua rustica Romana* latin nyelvet beszéltek.

A helyzetet olyanformán kell elképzelni, mint a mi időnkben az angol nyelvét. Az angol ma uralkodó nyelv Anglián kívül az Egyesült-Államokban, Ausztráliában, Kanadában s más angol dominiumokban. Ez a nyelv nagyjában egységes. Az angol bármelyikbe megy ez országok közül, beszédjét az angolul beszélők minden nehézség nélkül megértik. Így volt ez a római latin nyelvvel is a római birodalomban a megjelölt időpontig. A köznépi, a vulgáris latin nyelv azonban mindazon országokban, melyekben beszéltek, lassan, de észrevétlenül változott. A változások a VIII–X. században már olyan jelentékenyek lettek, hogy akkor már más volt az olaszországi s más a galliai (a mai franciaországi) népi beszéd. 842-ből maradt fenn egy kettős nyelvű emlékünkből, az ú. n. Strassburgi eskü. Német Lajos és Kopasz Károly királyok szövetséget kötnek s megesküsznek, hogy e szövetséget megtartják. Az egyik király németül, a másik az akkori francia nyelven esküszik (amelyet ő *lingua romana*-nak, nem pedig *fran-*

cesche-française-nak mond). A francia szöveg így kezdődik: *Pro deo amur et pro christian poblo et nostro commun salvament*. Látnivaló, hogy ez már nem a Cicero latinsága, de még nem is a mának francia nyelve.

Az olasz is csak a IX—X. században jut oda, hogy már nem latin többé, de még nem a mai olasz. Az oláhok ősei is (már t. i. azok, akiknél az oláh nyelv keletkezett; mert hiszen a mai oláhok közt sok az idegen, a beolvadt, a nem latinnyelvű eredetű nép) a Kr. u. I—V—VI. századig olyan latin nyelven beszéltek, amelyet a római birodalom minden pontján egyformán megértettek. Amikor már nem értették, akkor kezdődik az oláh nyelvnek a latinból való kifejlődése. Az oláh nyelv a latinból *Weigand* német tudós szerint a VII—IX. században, *Gaster Mózes* oláh tudós szerint a VIII—X., *Puşcariu*, szintén oláh tudós szerint a VII—XI. században fejlődött.

Az első kérdésre tehát megfeleltünk. Elvitathatatlan tény, hogy az oláh nyelv a latinból fejlődött, s bár a többi latin nyelvtől nagyon, de nagyon elütő, azért mégis latin a szülőanyja. Elvitathatatlan tény az is, hogy a VII., illetőleg a VIII—XI. század közt fejlődött, tehát olyan időben, mikor a magyar nyelv már rég önálló nyelv volt, mert már néhány száz éve elvált volt rokonaitól, a vogultól és az osztyáktól.

Fontosabb most már a második kérdés, az t. i., hogy hol, mely területen fejlődött ki az oláh nyelv a VII—XI. század közt a latinból? A francia nyelv a Franciaországban (Galliában), az olasz az Itáliában, a spanyol a Hispániában beszélt köznépi latinból fejlődött. Az a kérdés, hol beszélték azt a latin nyelvet, amelyből az oláh nyelv a mondott időben kifejlődött. Ez a kérdés az, amelyet a tudományos világ *oláh kérdésnek* (németül *rumänische Frage*-nak) nevez.

Látszólag igen könnyű dolog e kérdésre felelni. Könnyen rávághatnak, hogy az oláh nyelv ott keletkezett, ahol ma oláhok laknak. Csakhogy hol laknak ma oláhok? Megmondja a térkép: négy főhelyen laknak oláhok egy-egy tömegben.

1. Bánát—Erdély—Máramaros—Bukovina—Moldva—Bessarabia—Oláhország az első ily terület. Ezen az ú. n. *dákoláhok* laknak. Hozzájuk esatlakoznak a bulgáriai Viddin—Kula körüli oláhok, a szerbiai Timok-völgyi oláhok, a boszniai Vrbas felső folyásánál lakó-, s végül a dobrudzsai oláhok. Vannak dákoláhok Kis-Ázsiában is. (A XIX. század első felében *Karavlah* — ma *karavlah* = olá hul beszélő boszniai cigány — az a dákoláh, aki Dákiából elvándorolt pl. Boszniába, Szerbiába. A szó maga ozmanli-török.)

2. Az ú. n. *meglen-oláhok* Szaloniki—Monastir—Olympos közt laknak. Fő területük a Meglen-róna, Nonte, Fuštani, Ljumnița főhelyekkel. Ezek az oláhok mohamedánok. Ezekhez esatlakoznak a Rhodope hegységben, Bulgáriában lakó oláhok.

3. A Pindus-hegységben és Görögországban, az Euboea szigetén lakó oláhok a harmadik csoport. Nem *román* a nevük, hanem *aromun*. Ilyen *aromunok* vannak még Boszniában, Észak-Albániában, Durazzo, Tirana, Elbassán, Kavala városokban.

4. A negyedik csoport a *csics-ok* (*isztriai oláhok*). Isztria félszigetén, Póla táján laknak. Egykor ők *rumerinek* mondták magukat, ma *csicsnak*. Kihalófélben vannak.

A történelmi időkben oláhok másutt is laktak. Így 1583-ban a Koppányi

szandzsákban (Somogy megye) oláhok is laktak (l. A budai basák m. levelei 290.); a XIII—XIV. században éltek oláhok Szerém megyében is, ezektől való lehet a magyar *vatalé* szó.

Eszerint négy fő oláh nyelvjárás van: *dák-oláh*, *meglen-oláh*, *aromun-oláh*, *isztriai oláh*. Az összes oláhok száma 9—11 millió.

Ez a négy fő nyelvjárás egymással sehol sem érintkezik. Egymásról csak a műveltek s csak az iskola útján tudnak. Másrészt e négy főnyelvjárás annyira egy nyelv, hogy valaha egy helyen együtt kellett a rajtuk beszélők őseinek lakni, mert csak egy helyen fejlődhettek a latinból azok az ős-oláh hangtani sajátosságok, amelyek mind a négyet egyazon nyelvnyelvjárásaivá avatják. Ilyen sajátosságok a latin *a*-nak *ä*-vá fejlődése (*pāgan*, *apā* stb.), a szóvégi *-s* eltűnése (latin *nos*, *vos* = oláh *noi*, *voi*; latin *fugis* = oláh *fudži* stb.).

A történelem arról semmit sem tud, hogy mikor szakadtak így szét négy részre ezek az oláhok, arról sem tud, hogy mióta laknak így négy főhelyen. Csak annyi bizonyos, hogy régóta. A nyelvtudomány jön a történelemnek e szorongatott helyzetében segítségére.

Tudnunk kell ugyanis, hogy minden nyelvnek szavai vagy eredetiek, vagy más nyelvből átvettek, jövevények. Így pl. a magyar nyelvben ezek a szavak: *hét*, *nyolc*, *kilenc*, *fon* eredeti magyar szók, ez a szó azonban, hogy *óra*, *templom* nem eredeti magyar szó, hanem latin eredetű. Nincs művelt nyelv a világon, amelyben az eredeti szavak mellett ne volnának idegenek, jövevények is. Miként egyes idegennyelvű emberek, azonképen egyes idegen szavak is hazaiakká tudnak átformálódni. Így van ez az oláh nyelvben is. A négy oláh főnyelvjárás közül a dák-oláhban már a XIV. század óta, a legrégebb oláh nyelvemlékekben is vannak magyar szavak, pl. *oraş* (város); vannak magyar képzők. pl.: *şag*, *-şug*, (*-ság*). Ezek a magyar szavak és képzők nincsenek meg sem a meglen-oláhban, sem az isztriaiban, sem az aromunban. Ez bizonyíték amellett, hogy a négy fő oláh nyelvjárás már a XIV. század előtt szétvált, mert különben ha még akkor együtt lettek volna, a magyar szavak mindegyikben megvolnának. Általában az a felfogás, hogy e négy fő nyelvjárást beszélők egymástól a XI—XII. század előtt váltak el s a mai állapot ezóta van meg.

Ezzel szemben mind a négy főnyelvjárásban megvannak ugyanazok az albán nyelvi hatások és albán szavak; ez meg azt bizonyítja, hogy amikor ezeket az albán szavakat átvették, a négy főnyelvjárást beszélők még együtt, az albánok szomszédságában laktak. Fontos az is, hogy ezek az albán szavak átmentek az ős-oláh nyelvi változásokon. Vannak olyan szláv szavak is a négy főnyelvjárásban, amelyeket a négy oláh főnyelvjárást beszélők csak együttlaktukban vehettek át. Minthogy azonban szlávok a Balkánon a VI század vége előtt nem voltak, a szláv szavak sem lehetnek az oláhban VII. század előttiek.

Eszerint az az ős-oláh nyelv, amelyből a mai négy főnyelvjárás a XI—XII. században már kivált, a VII—X. század közti időben keletkezett egy előbbi latinnyelvből, az ú. n. *lingua Romana rustica*-ból. De hol, mely területen keletkezett? Két támpontunk van ennek eldöntésére.

Az egyik ez. Minthogy az ős-oláh nyelvben olyan hatások vannak, amelyek csak az albán nyelvvel való érintkezésből érthetők, azért azt kell feltenni, hogy az ős-oláh nyelv csak ott keletkezhetett, ahol módjában volt az

albánnal érintkezni. Ez nem lehetett Dácia, sem a Bánát, sem Erdély, Moldva, vagy Máramaros, mert itt nemcsak hogy a VII—X. században, de máskor sem volt albán nyelvű lakosság.

A második ez. Amerre germán népek: gótok, gepidák, langobárdok, frankok, hosszabb-rövidebb ideig laktak, uralkodtak, kivétel nélkül nyomot hagytak az azóta máig ugyanott lakó népek nyelvében: közszavakban és keresztnevekben egyaránt. Így pl. Franciaország mai neve a német frankoktól való; a franciában sok német eredetű keresztnév van (pl. *Guillaume = Wilhelm; Gautier = Walter*, stb.), de persze ezt a francia nyelvtudománynak nemzeti elfogultságból sohasem volt szabad nagyon firtatnia. Olaszországban a langobardok neve Lombardia névben maradt ránk és sok másban. A spanyol félszigeten egykor gótok uralkodtak s ma is sok gót eredetű keresztnév van a spanyolban. Már most az a fontos, hogy az ős-oláh nyelvben és a négy fő oláh nyelvjárásban nincs egyetlenegy germán: gót-gepida-langobard szó vagy keresztnév. Minthogy most már tudjuk, hogy Tiszántúl és Erdélyben gepidák és langobárdok a Kr. u. III. és IX. század közt laktak (hiszen Szilágysomlyó vidékéről értékes kincsek is kerültek elő a föld alól), tudjuk továbbá, hogy a háború előtti Oláhországban, tehát a Duna és a Kárpátok közti területen Walahfried Strabo reichenauai apát feljegyzése szerint még a IX. században is gótul prédikáltak s Oláhországban ásatások alkalmával találtak olyan arany tárgyakat (pl. petroái aranykeret, a bukaresti arany gyűrű), amelyeken runabetűs feliratok vannak; tudjuk továbbá, hogy Wulfila gótjai a IV. században Moesiában (a mai Bulgáriában) laktak: kétségtelen hogy ezen a területen az ős-oláh nyelv nem keletkezhetett, mert akkor benne germán keresztneveknek és germán szavaknak kellene lenni. Már pedig ilyenek nincsenek. A *Dunának* oláh *Dunare* neve is ezt vallja: amennyiben ez sem magyarázható meg germán nyelvekből.

Ezek az érvek kényszerítették a külföld tudósait arra a feltevésre, hogy az oláhok nem lehetnek Traján utódai, őshazájuk nem lehet Erdély és Dácia. Az ős-oláh nyelv az albán nyelv közelében olyan helyen keletkezhetett, ahol germánok sohasem fordultak meg. A Balkán-félsziget nyugati: Dalmácia felé eső részében laknak az albánok s magában Dalmáciában sincsen germán hatás.

Az ős-oláh nyelvnek tehát a Dunától délre, a Balkán-félszigetnek nyugati: albán-dalmát részek felé eső területén kellett kifejlődni az ott a VII—IX. században beszélt latin nyelvből s innen vándoroltak szét mai helyeikre a négy főnyelvjárást beszélő oláhok ősei. Így tehát az erdélyi, máramarosi, bánáti oláhok is a Balkánról bevándorolt népek. Ez az elmélet az ú. n. vándorlás-elmélet. Ezt hirdeti minden külföldi és magyar tudós. (Így *Miklosich Fer., Roesler Rob., Jireček Konst., Hunfalvy P., Réthy L., Jancsó B., Weigand Gusztáv, Sandfeld-Jensen* stb.).

S mit szólnak ez elmélethez az oláh tudósok?

A régebbi oláh tudósok, kik ezt az 1850 után keletkezett elméletet még nem ismerhették, kivétel nélkül azt állították, hogy az oláh nyelv Dáciában, tehát Erdélyben alakult ki abból a latin nyelvből, amelyet Traján császár légiói a II., s a többi légiók a III. században itt beszéltek. E nyelv szerintük itt megszakítás nélkül él a mai napig. Ez az *autochton-elmélet*, másképp a *folytonosság (kontinuitás)* elmélete. Ezt hirdette *Maiores Péter, Sinkai,*

Kogalnicean stb. Közös jellemző sajátosságuk: határtalan kritikátlanság, határtalan fajszeretettel kapcsolatban.

1850–60-tól, ahogy megalakult a mai Románia, az oláh nép történetét, nyelvét a külföld is tanulmányozni kezdte; így elsősorban Miklosich, majd Roesler, stb. Legújabbban is Sandfeld-Jensen, a kopenhági egyetem tanára ezt írta egyik munkájában: Az oláh nyelv az albán szomszédságában fejlődött ki abból a latin nyelvből, amelyhez legközelebb a kihalt dalmát latin nyelv állott (I. Gröber, Grundr.).

A külföldi tudományosság ezen határozott állásfoglalása máig sem hatott valami mélyen az oláh tudományos világra. Talán nincs egyetlenegy romániai tudós, aki ne azt hirdetné, hogy az erdélyi és oláhországi oláhok Traján óta megszakítás nélkül laknak ott. Sőt újabban azt is hirdetik, hogy a III. század óta keresztény vallásúak. Románia iskoláiban ma ezt az elméletet *kell* tanítani abban a fogalmazásban, ahogy azt *Onciul* tanár megszövegezte. Azokban az oláh impérium alatt levő iskolákban, amelyekben a tanítás nem oláhnyelvű, így a magyar- és németnyelvűekben, ez őslakást valló elmélet szerint kell a történeti tankönyveket megírni, a tanárokat erre kell „átképezni“. S ha kérjük, mit hoz fel elmélete mellett *Onciul*, felelet: *belső érvek; lehetetlen hogy az oláhok ne Traján utódjai volnának*. Mi pedig azt mondjuk, ez az oláh hazafiság kérdése. Az oláh tudományos világ nem elég objektív, nem elég erős ahhoz, hogy a kétezer esztendő erdélyi lakás meséjével szembenézzen. Nincs ma férfia, aki ezt neki meg merje mondani.

A „belső“ érvek közt ilyenek szerepelnek:

Az oláh nép zöme a régi Dáciában lakik. Lehetetlen, hogy ekkora tömeg odavándorolt volna. Hogy mi a lehetséges, mi nem, az sokszor relatív dolog. 1690-ben 80.000 szerb jött Crnojević Arzén alatt Magyarországra, 1737-ben újabb 35.000. Ezek utódai ma Szerém-, Pozsega-, Verőce-, Baranya-, Bács-Bodrog megyében laknak. Amikor bejöttek, ígérték, hogy mihelyt földjükről a török kitakarodik, visszamennek. Erről hiteles okmányok vannak. Ha ez okmányok nem volnának meg, s ha nem oly közelmúlt volna a szerb bevándorlás, nem egy szerb politikus hirdetné, hogy a szerbek a Bácskában ősidők óta laknak.

Egy másik „belső“ érv az volna, hogy egy nép valamely területről nem vándorolhat el teljesen. Ennek cáfolatául idézem a következőket.

Magyarországnak a török időkben volt török lakossága is. A török uralom megszűntével e lakosság elköltözött. Ugyanez történt a háború előtti Szerbiában is, s ez van folyamatban 1878 óta Bulgáriában. Bulgária mohamedán-török falusi lakossága állandóan apad: elvándorol Kis-Ázsiába. Rövid időn belül hírmondó sem marad itt belőlük.

A „belső“ érvek tehát nem érvek. Ez a belső érvekre, okokra alapított folytonossági elmélet oláh historikus műve. A nyelvtudós, aki ismeri a nyelv szabályait, s tudja azt, hogy azok megfelebbezhetetlenek, csak nemzeti érdekből törődik bele egy ily elméletbe. De még így is könnyít magán. Van az oláhoknak egy brassói származású kitűnő nyelvtudósuk. Német iskolában, Meyer-Lübkenél és Weigandnál tanult. S az ős-oláh nyelvről sok szép és okos dolgot írt. A neve Pușcariu Sextil. Ez azt mondta, hogy nagyon szép az *Onciul* elmélete, ő hiszi is, csak lát benne valami feltűnőt. Feltűnő, hogy egyetlenegy várost sem hívnak azon a latin néven, amelyen Traján idejében hívták; pl. Kolozsvárt nem Napoca néven, Gyulafehér-

várt nem Apulum néven hívják, stb.; s mind e városnevek nem oláhok, hanem Erdélyben 70%-ig magyarok. Még feltűnőbb szerinte, hogy egyetlen folyónak sincs olyan neve, amely megfelelné az ős-oláh nyelv hangtörvényeinek. *Körös, Maros, Temes, Szamos, Olt, Poganis* és mellékfolyói, *Lápos, Egregy, Almás, Sajó, Nádas, Homoród, Aranyos, Megyes, Sebes, Küküllő, Vargyas, Hortobágy* stb., stb. neve mind-mind olyan formában van meg, hogy csak a magyarból jöhetett. Erdélyben, Máramarosban, Bánátban minden nagyobb folyó neve magyar, vagy a magyarból van átvéve. Azzal nyugtatja meg magát, hogy az oláhok az ellenség elől bizonyára a hegyekbe húzódtak. Világos, hogy ez csak a hazafi s nem a tudós Puşcariu álláspontja. Tehát az oláh nyelvtudósok közt is vannak olyanok, akik az oláhoknak Traján óta Erdélyben lakása hitében tudományos okokból kételkednek. S úgy látszik, vannak politikusok is, akik nem nagyon bíznak a folytonossági mesében. Vajda-Vojvoda Sándor, Szászváros egykori oláh nemzetiségű magyar képviselője, 1918 után a megnagyobbodott Románia miniszterelnöke, egyik beszédében, amelyet Bukarestben, az oláh parlamentben mondott, így aposztrofálta politikai ellenfeleit: Vigyázzunk, urak, ne feledjük, hogy a magyarok azt tanítják, hogy Erdélyben mi jövevények vagyunk, s ők a régebbi lakók. Nos, láttuk: a külföldi tudósok egyhangúlag azt mondják, tanítják, hogy az oláhok Erdélyben jövevények. Mi magyarok ehhez csak újabb meg újabb bizonyítékokat adunk. De ez elméletet az oláhok közt tanítani nem szabad.

Azzal a hittel fejezem be előadásomat, hogy talán sikerült hallgatóságomban egy magyar szempontból fontos kérdés iránt érdeklődést ébreszteni. Ha a művelt magyaroknak általános meggyőződésévé válik az, amit a külföldi tudósok egyhangúlag vallanak, hogy t. i. Erdély honfoglalói, megművelői mi vagyunk, az oláhok pedig csak beszivárgott nép; s ha ez a meggyőződés olyan általánossá lesz, amilyen általános az oláh intelligenciának az a hite, hogy ők Traján utódai, az rendkívüli erkölcsi erőt fog jelenteni a mi nagy igazságunk számára. Hit és meggyőződés azok a lelki erők, amelyekre felejtethetlen veszteségeink tudatában legnagyobb szükségünk van.

Melich János.